

ФОРМУВАННЯ РУХОВИХ УМІНЬ ДІТЕЙ ЗІ СКЛАДНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Реформування освіти України створило перспективи розвитку системи спеціальної освіти, продуктивного вирішення питання інтеграції та соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Проблема навчання дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку (слабочуючих з обмеженими розумовими можливостями) залишається однією з найбільш складних і недостатньо досліджених у вітчизняній спеціальній педагогіці. Організація навчально-виховного процесу цієї категорії дітей потребує розуміння закономірностей психофізичного розвитку учнів і знання особливостей організаційно-методичного забезпечення процесу фізичного виховання [1; 5].

При визначенні психофізіологічних особливостей діяльності на рівні побудови та управління рухами, дослідники зауважують, що “велика кількість змінних (рівень когнітивних процесів, характеристики емоційно-мотиваційної сфери, показники сформованості сенсомоторної координації), тісно корелюють з успішністю рухової діяльності”¹. Розвиток моторики в онтогенезі пов’язаний як із закономірностями її розвитку в різні вікові періоди, так і з накопиченням індивідуального рухового досвіду. Формування систем рухових умінь – одне з важливих завдань фізичного виховання. Навчання руховії дії – це процес одночасного набуття спеціальних знань, формування рухового вміння та розвитку відповідних рухових якостей (наприклад, навчання стрибкам на місці сприяє розвитку сили ніг). Ці процеси різняться засобами та методами навчання.

¹ Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: Монографія. – К.: Євролінія, 2002. – С. 237.

Багаторівнева теорія М.А. Бернштейна є основою для розуміння процесу навчання рухів, дидактичні підходи якого базуються на кількарізному повторенні вправи. Вчений вважав, що формування навички “не в повторенні рухів, а в удосконаленні багаторівневої системи рухів”².

Дослідники (Т.В. Розанова, 1962; М.О. Козленко, 1966; В.М. Мозговой, 1972; С.Ю. Юровський, 1980) відмічали недостатнє використання вже сформованих раніше навичок у дітей даної категорії, що ускладнює процес навчання. Враховуючи положення про порушення здатності до орієнтовно-пошукової діяльності дітей з обмеженими розумовими можливостями, яка є основою функціонування механізмів організації циклічно діючої багаторівневої функціональної системи, диференційований підхід у процесі навчання дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку є особливо важливим (Б.І. Пінський, 1973). В основі структури навчання мають бути психофізіологічні закономірності формування навичок.

Здатність до виконання дії з найменшою витратою сил, без необхідності контролю виконання кожного руху, що входить до складу дії, з можливістю звернути увагу на результат дії за умов, в яких вона відбувається – ознаки сформованої навички. Умовно, на основі психофізіологічних закономірностей формування рухової навички визначають три рівні навчання [2]: елементарне вміння; навичка; вміння вищого порядку. Етапи навчання не потрібно плутати з фазами рухової навички. Етапи – умовно визначені стадії педагогічного процесу, які охоплюють педагогічні та психофізіологічні закономірності формування рухового вміння. Фази – умовне відображення біологічних закономірностей формування рухової навички (Б.А. Ашмарін, 1990). Відтак, структура навчання може змінюватись – зменшуватись кількість етапів (наприклад, при освоєнні підвідних чи підготовчих вправ); їх тривалість (наприклад, в секції баскетболу при формуванні навички ловлі м'яча двома руками тривалість етапів буде більшою, ніж на уроках фізичної

² Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность. – М., 1990. – С. 166.

культури). Потреба в формуванні відповідних навичок виникає при навчанні будь-якій дії, навіть дуже простій.

Етап ознайомлення з руховою дією – формування поняття про навчальне завдання та способи його вирішення, апробація виконання рухової дії чи її елементу (з допомогою вчителя). Важливо забезпечити осмислення завдання, розуміння основ техніки та апробацію виконання провідних рухів вправи. Це відбувається при одночасному застосуванні методів використання слова (жесту) та методів наочного сприйняття.

Апробація має на меті розширення поняття про завдання, усвідомлення та уточнення проекту виконання рухової дії. Апробація проводиться методом розучування по частинам – виконується частина вправи на основі засвоєних раніше підвідних вправ, у склад яких входить основа техніки. Може бути використаний метод вимушено-полегшувального розучування.

Етап початкового розучування рухової дії – забезпечення стабільного виконання рухової дії. На цьому етапі формуються передумови засвоєння рухової дії на рівні елементарних умінь. Елементарне вміння виникає на основі знань, рухового досвіду та повторень нової дії. Воно здійснюється за умови зосередження уваги школяра на кожному виконаному русі. При цьому опановуються елементи, окремі фази цілісного руху, здійснення яких не потребує високого рівня розвитку фізичних якостей [2; 4]. З цією метою використовується велика кількість специфічних підвідних вправ. Наприклад, у 3-у класі, при формуванні навички бігу з високим підніманням стегна: підняти ногу, носок на себе; коліно захопити руками та підтягти до грудей тощо. Пріоритетним є застосування мовленнєвого супроводу, методів: вимушено-полегшувального розучування та ігрового.

Велике значення має запобігання виникненню помилок (правильне розуміння учнями техніки виконання вправи; уповільнене виконання (якщо це доцільно з огляду на специфіку біомеханіки вправи); поступове ускладнення завдань з урахуванням фізичної підготованості учнів; застосування підготовчих і підвідних вправ для полегшення правильного

виконання вправи (її елементу) та сприяння розвитку динамічного стереотипу) та їх своєчасне виправлення (відповідність вимог психофізичним можливостям конкретного учня; зміна умов виконання вправи на умови, що сприяють правильному її виконанню; розуміння причини та характеру помилки учнем; послідовне виправлення помилок (за ступенем їх значимості); позитивна оцінка всіх, навіть найменших досягнень дитини).

Систематичне вправляння з дотриманням дидактичних принципів веде до правильного виконання заданої рухової дії. Починає формуватись динамічний стереотип (за І.П. Павловим) – злагоджена врівноважена система нервових процесів, що утворюються за механізмом умовних рефлексів. Це веде до зникнення зайвих рухів, розвитку точності просторових, часових і силових параметрів необхідних рухів. Учень починає відчувати впевненість у власних силах, краще розуміти техніку виконання вправи (елементу цілісного руху).

Етап закріплення набутого елементарного вміння – формування рухової навички у стабільних умовах виконання та передумови її застосування в різних ситуаціях. Відбувається автоматизація процесу виконання окремих рухів, що входять у склад фізичної вправи. Використовуються всі методи, а особливого значення набуває застосування ігрового методу та методу розучування в цілому.

Формування навички на цьому етапі веде до перерозподілу функцій аналізаторів: підвищується роль рухового аналізатора в контролі здійснення рухів, а зоровий аналізатор забезпечує контроль умов довкілля та результативності діяльності.

Стійкість рухової навички висока, але потрібно відмітити необхідність періодичного повторення виконання вправи, що запобігає руйнуванню чи якісним змінам набутого вміння.

Етап навчання застосування навички в різних умовах – формування практичної цінності навички (володіння навичкою в побутовій, трудовій і спортивній діяльності). Вміння вищого порядку – найвищий ступінь

володіння руховою дією.

Уміння вищого порядку є кількох видів (Б.А. Ашмарін, 1990):

– уміння ефективно використовувати сформовану навичку у відповідності з вимогами довкілля (наприклад, хода обмеженою площиною в 1-у класі);

– уміння застосовувати одночасно дві чи більше сформованих навичок (наприклад, нахили тулуба з рухами руками в 2-у класі);

– уміння застосовувати послідовно дві чи кілька сформованих навичок (наприклад, пережат уперед з упору присівши в 2-у класі).

При цьому потрібно вдосконалювати сформовану навичку таким чином, щоб техніка виконання вправи була індивідуалізована, були освоєні кілька варіантів основної навички, розвинута здатність застосовувати дану навичку з іншими, сформованими раніше.

Особливого значення на IV етапі набуває використання методу вправління в цілому та ігрового методу.

У процесі формування рухової навички має значення їх порівняння та аналіз. Зважаючи на складності процесів співставлення, порівняння та аналізу, характерних для дітей даної категорії (В.Г. Петрова, 1968; М.С. Певзнер, Г.П. Бертинь, Н.Ю. Донська, 1979; С.Я. Рубінштейн, 1979; Н.О. Рубцова, 1995), при застосуванні всіх методів навчання вчитель має не лише сам провести порівняння, а й спонукати учнів порівнювати рухи з вже відомими їм, знаходити в них подібність і відмінність. Таке порівняння можна проводити тільки з вправами, що недавно виконувались і добре освоєні учнем. Для сприяння розвитку рухової пам'яті доцільно після формування рухової навички на наступних уроках виділяти час для повторення.

У формуванні рухових умінь приймають активну участь пізнавальні процеси та мовлення [3; 4]. Велике значення має доступність пояснення навчального матеріалу, використання відповідних методів використання слова (жесту) – в залежності від можливостей дитини. Встановлено (М.О.

Козленко, 1966), що методика, при якій виконання вправи за показом поєднується з виконанням вправи за інструкцією вчителя, стимулює пізнавальну активність, мислення та мовлення під час навчання дітей фізичних вправ: сприяє як ефективності формування рухових навичок, так і створенню елементарного поняття про рухову дію, її значення.

Аналіз наукової літератури (М.О. Козленко 1966, 1987; К.В. Судаков, 1978) та результати проведеного педагогічного спостереження засвідчили, що ефективність формування рухових умінь залежить і від наявності домінуючої *мотивації*. Слабкість мотивів діяльності та їх нестійкість – типовий вияв незрілості мотиваційної сфери дітей зі зниженим слухом з обмеженими розумовими можливостями [1; 5]. Інтереси молодших школярів відрізняються сильно вираженим емоційним ставленням до найбільш яскравих ситуацій практичної діяльності та моментів розкриття змісту вивчених ними знань (Н.Ц. Бадмаєва, 2002; Г.І. Щукіна, 2007).

Одним з дієвих шляхів, що сприяють підвищенню мотивації діяльності учнів може бути створення таких умов, які дозволять дітям отримувати задоволення від виконаної ними діяльності. Відтак, рухові завдання повинні бути цікавими, поданими в конкретній формі, мати наочний результат (наприклад, в 2-у класі: “Торкнись до кульки (іграшки)” (стрибки в висоту з місця до визначеного орієнтира), “Дістань ту іграшку (прапорець)” (лазіння). Для підвищення активності дітей, формування цілеспрямованої уваги при формуванні рухового уміння використовуються імітації (наприклад, в 1-у класі: “Йдемо тихо, як мишки” (хода навшпиньки); “Стрибаємо, як зайці” (стрибки на обох ногах з переміщенням вперед, назад, праворуч, ліворуч). Диференційований добір завдань, що дає змогу учням успішно їх виконувати, сприяє виникненню морального задоволення у учнів, зростанню впевненості у власних силах, позитивному ставленню до занять фізичними вправами [3; 5].

“Успіх діяльності є функцією якості навички й сили мотиву. Оцінюючи ефективність виконання діяльності, необхідно враховувати не тільки силу

мотиваційної тенденції, що детермінує цю діяльність, а й ступінь співвіднесення окремих її елементів”³.

Варто зазначити, що ефективність навчання руховим діям визначається не лише ступенем сформованості рухових умінь, вона повинна підвищувати рівень фізичного розвитку дитини.

Уроки фізичної культури, режимні фізкультурно-оздоровчі заходи та позакласні форми занять фізичною культурою та спортом збагачують учнів руховими навичками та сприяють розвитку рухового аналізатора. Їх вплив не обмежується корекцією окремих функцій, а й забезпечує гармонізацію психофізичного розвитку дітей та корекцію його порушень, сприяє соціальній адаптації молодших школярів.

Структурно організована діяльність у процесі фізичного виховання дозволяє дитині під впливом навчання перейти на новий рівень взаємодії з однолітками та дорослими, стати активним членом соціуму.

Література

1. Бабенкова Р.Д., Захарьин Б.И., Юровский С.Ю. Обучение физической культуре // Обучение учащихся I-IV классов вспомогательной школы / Под ред. В.Г. Петровой. – М.: Просвещение, 1983. – С. 57 – 111.
2. Дмитриев А.А. Физическая культура в специальном образовании: Уч. пособие . – М.: Академия, 2002. – 176 с.
3. Ляхова І.М. Корекційно-педагогічні основи фізичного виховання дітей зі зниженим слухом (теоретико-методичний аспект): Монографія. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2005. – 506 с.
4. Мозговой В.М. Развитие и коррекция нарушений двигательной функции детей и подростков с нарушениями интеллекта в процессе физического воспитания // Дефектология. – 2004. – №6.—С. 17 – 21.

³ Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2000. – С. 406.

5. Сермеев Б.В. Теоретические основы физического воспитания аномальных детей: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. –М., 1992. – 43 с.

Аннотация

Статья посвящена проблеме оптимизации методического обеспечения обучения детей со сложными нарушениями психофизического развития (слабослышащих с умственной отсталостью) в 1 – 4 классах

Summary

In this clause the problem of optimization of methodical maintenance of training of children with complex infringements of psychophysical development (hard of hearing with intellectual backwardness) in 1 - 4 classes is considered

Ключевые слова: дети со сложными нарушениями психофизического развития, упражнение, двигательное умение

Key words: children with complex infringements of psychophysical development, exercise, impellent skill

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Бобренко Інна Всеволодівна – Інститут спеціальної педагогіки АПН України, молодший науковий співробітник.

Адреса: 04060 м.Київ, вул.М.Берлинського, 9.

Служб.тел.: (8-044) 440-42-92

Моб.тел.: 8-050-9947687